

ЗАШТО ЈЕ ПОТРЕБНА НОВА ПАРАДИГМА ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ У СРБИЈИ?

Владимир Никитовић

Центар за демографска истраживања Института друштвених наука,
Београд

Забринутост за рецентне трендове ниског фертилитета широм европског континента отворила је ширу дебату међу истраживачима у области демографије током последњих 10–15 година, али још увек без преовлађујућег одговора како би и да ли би уопште друштво требало да одговори на овај изазов. У недостатку довољно добре теорије у области друштвених наука која би дала објашњење о будућем кретању фертилитета у нискофертилитетним државама (Lutz et al., 2006), истраживачи се, стиче се утисак, позиционирају у односу на два генерално супротстављена гледишта од којих ни једно још увек нема довољно емпиријски заснованих контрааргумента којима би чврсто одбранило своје хипотезе.

Сматра се да утемељивачи теорије демографске транзиције нису првобитно на уму имали импликације у сфери популационе политике већ њену научну вредност (Kirk, 1996) у погледу прогностичког капацитета и као идеје водиле за друштвене промене (Szreter, 1993). Наводи се чак злоупотреба демографије у смислу служења интересима међународних програма за планирање породице, те да су демографи све више привучени одлуком да њихов задатак није само да интерпретирају свет већ и да га мењају (Demeny, 1988: 455). Штавише, критичари амбивалентности тумачења и употребе ове теорије сматрају да је у питању архетипски конструкт за симултано одређивање и оправдавање правца који активна политика треба да следи (Szreter, 1993: 689).

Популациони одсек УН очито следи концепт у основи ове теорије по коме ће светска популација достићи нову равнотежу између рађања и смртности (UN, 2015). Такав приступ имплицира да популације коју су се међу првима суочиле с ниским фертилитетом, те популационим старењем, попут становништва Србије, не морају нужно предузимати акције у сфери популационе политике. Потреба за променом преовлађујуће парадигме популационе политике код нас дискутоваће се на основу резултата недавно објављених популационих изгледа Србије у овом веку (детаљније у: Nikitović, 2016). Ови дугорочни изгледи постављени су на два теоријскометодолошка концепта. Први је посттранзициони опоравак

стопе укупног фертилитета (СУФ), који је Популациони одсек УН изградио на хомеостатичком оквиру теорије демографске транзиције, према којем СУФ у Србији, као и у остатку ЈИ Европе, ни до краја века, не би достигла ниво потребан за замену генерација (UN, 2015). Други теоријски концепт – модел миграционог циклуса (Fassmann, Reeger, 2012), у основи дубоко емпиријски, осим што се логично допуњује с првим – од суштинског је значаја за идеју ове дискусије, будући да подразумева да ће се цео европски континент у наредним деценијама преобразити у имиграциони.

Прогнозирано смањење популације у највероватнијем случају, до средине овог века, у Војводини (-31,7%) и Централној Србији (-27,2%) не би требало да буде ван фокуса креатора јавних политика (Nikitović, 2016). Штавише, извесно је да се ствара читава зона депопулације дуж источног обода ЕУ, која је, према прогнози УН (UN 2015), најизраженија у глобалним оквирима. Консеквенце у виду регионалне и субрегионалне депопулације, те дефицита у понуди радне снаге, свакако су снажан ограничавајући фактор за ионако слабе економије у овом региону. Стога је врло раширена бојазан да, без што промптније акције доносилаца одлука, друштва суочена са дуготрајном периодском СУФ испод 1,5 упадају у „замку ниског фертилитета“ из које нема излаза (Lutz et al., 2006), односно постоји дугорочна опасност за њихов демографски опстанак. Овај приступ захтева ургентне и одлучне мере у земљама јако ниског фертилитета (McDonald, 2006), као што је Србија, јер не подразумева да су трендови фертилитета постепени и реверзибилни како их описује демографска транзиција, као линеарна, пре свега, класификациона, еволуциона схема (Szreter, 1993), што је углавном случај у конвенционалним пројекцијама агенција попут Еуростат-а, УН и националних статистичких завода, које доносиоци одлука типично консултују у својим стратегијама.

С друге стране, према Van de Каа (2006), актуелна криза рађања не мора нужно значити негативне импликације за будући демографски развој с обзиром да су у 20. веку већ забележене две с периодском СУФ испод нивоа замене генерација, те да забринутост не мора неизбежно резултирати мерама популационе политике. Овакав приступ подразумева сазнање да друштво све више цени улагање у људски капитал а не у саму бројност популације, за разлику од ранијих времена, те да, иако би будуће генерације могле бити упола мање од садашњих, то не мора нужно бити негативна импликација; напротив. Стога би препорука пре ишла ка јавним политикама које стимулишу подизање квалитета и нивоа образовања младих, а не ка класичном пронаталитетном приступу или, шире, ка политикама у области подршке породици (Van de Каа, 2006: 208–9).

Дугорочна импликација овде дискутованих пројекција отвара, чини се, дубља питања када се ради о популационом старењу. Управо је дуготрајно низак ниво фертилитета на релативном стабилном нивоу, као и његов тек лагани опоравак у наредним деценијама, разлог који би до краја века стабилизовао старосну пирамиду Србије, указујући на ново равнотежно стање. Ту вероватно лежи и одговор на уобичајена питања у вези са забринутошћу за демографску будућност земље. Пораст удела старих јесте неизбежан, али свакако има своје границе. Стога ће најизазовнији период бити до средине века (Nikitović, 2016), када се треба прилагодити новој реалности, која не мора нужно бити лоша (Lutz, 2014), имајући у виду искуства најразвијенијих држава. Она, с једне стране, подразумевају – прихватање концепта активног старења, који је постао истакнута концепција у политичком дискурсу, поготово остареле популације ЕУ, као један од важнијих начина за превазилажења последица нове реалности, упркос контроверзама које га прате (Van Dyk et al., 2013), а с друге стране – инсистирање на квалитету уместо на квантитету популације, где образовање има кључну улогу (Van de Kaa, 2006; Lutz, 2014). Тако, чисто демографски фактор не мора бити ограничавајући за обим и квалитет будуће радне снаге, за разлику од обима укупне популације, будући да, у европским оквирима, Србију одликују најниже стопе економске активности најмлађег (15–24) и најстаријег (55–64) дела радног контингента. У том смислу треба разумети препоруке неких од водећих демографа данашњице да примарни циљ популационе политике у овом веку треба да буде јачање базе људских ресурса у циљу националног и глобалног одрживог развоја (Lutz, 2014: 528), што из угла актуелних поставки јавних политика у Србији делује као приличан изазов.

Полазећи од ограничења демографског оквира, а имајући у виду скорије таласе азиланата на Западнобалканској траси, као и стратешки циљ прикључења Србије ЕУ, није нереално да у наредним деценијама овај регион постане интензивно усељенички, према теорији миграционог циклуса (Fassmann, Reeger, 2012), а у складу са дубински имигрантским концептом ЕУ који вуче корене из колонијалног доба (Demeny, 2003). Иако на том путу постоје бројне, пре свега економске, препреке, барем на краћи рок, чини се да су највеће оне које се односе на спремност локалног становништва на прилив имиграната, нарочито оних који се значајно разликују етнички, расно и/или културолошки. Управо би ту улога јавних политика могла бити кључна, као што показују искуства других земаља које су прошле или пролазе путем миграционе транзиције.

Кључни предуслов приликом дефинисања политика које се тичу популационог развоја Србије јесте разумевање дубоке

укорењености механизма који одржавају ниске репродуктивне норме у савременом друштву, односно суочавање с извесношћу даљег смањења и старења становништва. Такво сагледавање демографских процеса не подразумева песимистично полазиште за (не)решавање битних популационих питања, већ омогућава постављање реалистичних оквира стратегијама у којима је признавање важности имиграционог фактора, односно подизања образовног и економског нивоа популације, чини се, од пресудног значаја за будући демографски развој овог простора.

Кључне речи: Србија, популациона политика, имиграција, људски капитал, демографска будућност

Литература

Demeny, P. (1988). Social science and population policy. *Population and Development Review* 14(3): 451–479.

Demeny, P. (2003). Population policy dilemmas in Europe at the dawn of the twenty-first century. *Population and Development Review* 29(1): 1–28.

Fassmann, H. & Reeger, U. (2012). 'Old' immigration countries in Europe. The concept and empirical examples. In M. Okólski (ed.), *European Immigrations: Trends, Structures and Policy Implications* (pp. 66–90). IMISCOE Research Series. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. *Population Studies* 50: 361–387.

Lutz, W. (2014). A population policy rationale for the twenty-first century. *Population and Development Review* 40(3): 527–544.

Lutz, W., Skirbekk, V. & Testa, M. R. (2006). The low fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research* 2006: 167–192.

McDonald, P. (2006). Low fertility and the state: The efficacy of policy. *Population and Development Review* 32(3): 485–510.

Nikitović, V. (2016). Dugoročne demografske implikacije niskog fertiliteta u regionu bivše Jugoslavije. *Stanovništvo* 54(2): 27–58.

Nikitović, V. (2017). The impact of migration on demographic processes in the region of former Yugoslavia. In M. Bobić, S. Janković (eds.), *Towards Understanding of Contemporary Migration. Causes, Consequences, Policies, Reflection* (pp. 61–81). Belgrade: Institute for Sociological Research Faculty of Philosophy University of Belgrade, Serbian Sociological Society.

Szreter, S. (1993). The idea of demographic transition and the study of fertility change. A critical intellectual history. *Population and Development Review* 19(4): 659–701.

UN (2015). *World Population Prospects – The 2015 Revision*. Methodology of the United Nations population estimates and projections. New York: United Nations – Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

Van de Kaa, D. (2006). Temporarily new: On low fertility and the prospect of pro-natal policies. *Vienna Yearbook of Population Research* 2006: 193–211.

Van Dyk, S., Lessenich, S., Denninger, T. & Richter, A. (2013). The many meanings of "Active Ageing". Confronting public discourse with older people's stories. *Recherches sociologiques et anthropologiques* 44(1): 97–115.